

Skalaer (2)

Udover dur- og ren mol-skalaerne er der en række andre skalaer, det er vigtigt at kende:

Harmonisk mol og melodisk mol

I den rene mol-skala ligger tonen på skalaens 7. trin en *stor* sekund under grundtonen. Tonen på 7. trin i den rene mol-skala er derfor ikke ledetone ligesom i dur-skalaen. Der kan imidlertid opnås en ledetonevirkning i mol ved at 7. trin i skalaen hæves en halv tone. Hæves 7. trin i en ren molskala fås det, der kaldes **harmonisk mol**:

Øvelse 18: Syng sangen "Vem kan segla" (WH I s. 238). Find de steder i melodien hvor skalaens 7. trin anvendes. Er det hævet for at opnå ledetonevirkning? Hvorfor/hvorfor ikke?
Sidst hævet, op

Bemærk at der i den harmoniske mol-skala er et spring på en *forstørret sekund* mellem det lave 6. trin og det høje 7. trin i skalaen (**f**gis).

For at undgå det forstørrede sekund-interval i harmonisk mol bruges ofte i stedet såkaldt **melodisk mol**. I en melodisk mol skala er både 6. og 7. trin hævet en halv tone i forhold til en ren mol. Det er da kun 3. trin der er sænket i forhold til en dur-skala. De hævdede 6. og 7. trin spilles dog kun i opadgående melodiske bevægelser, mens der i nedadgående melodiske bevægelser spilles ren mol. Her er vist en opadgående melodisk a-mol:

Øvelse 19: Skriv en harmonisk c-mol skala og en melodisk c-mol skala på noder.

Øvelse 20: Syng sangen "Irmelin Rose" (WH I s. 48). Find de steder i melodien hvor skalaens 6. og 7. trin anvendes. Gør rede for hvilken skala, melodien anvender i de første 10 takter.

I de sidste 4 takter sker der noget iørefaldende med tonaliteten. Hvad er det, der sker?

Kirketonearterne

Øvelse 21: Syng sangen "What shall we do" (WH I s. 348). I noden er der ingen faste fortegn. Ifølge kvintcirklen skulle sangen da enten være i C-dur eller i a-mol. Der er bare lige det lille problem, at sangens grundtone tydeligvis *ikke* er **c** eller **a**, men derimod **d**. Med **d** som grundtone kan tonearten ikke være C-dur eller a-mol. Forklaringen er, at sangen bygger på en såkaldt *Dorisk* skala, der består af de hvide tangenter på klaveret med tonen **d** som grundtone. En dorisk skala er én af *kirketonearterne*.

Kirketonearterne er betegnelsen på en række skalaer, der især blev brugt i kirkemusikken før ca. år 1600. Siden blev dur/mol-tonaliteten gradvist mere og mere almindelig i kunstmusikken, men bl.a. i folkemusikken har kirketonaliteten overlevet, og den anvendes i dag hyppigt i rytmisk musik.

Alle kirketonearterne kan laves ved at spille på de hvide tangenter på klaveret, men med forskellige grundtoner:

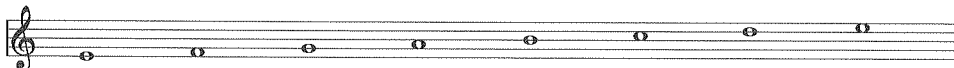
C som grundtone: **Jonisk** skala (= dur-skala).

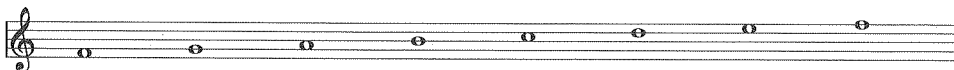
D som grundtone: **Dorisk** skala (= ren mol-skala med forhøjet 6. trin).

E som grundtone: **Frygisk** skala (= ren mol-skala med sænket 2. trin).

F som grundtone: **Lydiske** skala (= dur-skala med forhøjet 4. trin).

G som grundtone: **Mixolydiske** skala (= dur-skala med sænket 7. trin).

A som grundtone: **Æolisk** skala (= ren mol-skala).

H som grundtone: **Lokrisk** skala (= ren mol-skala med sænket 2. og 5. trin)

Skalaerne kan naturligvis transponeres ligesom dur og mol skalaerne kan. Man kan

således f.eks. lave en F-mixolydisk skala ved at sænke 7. trin i en F-dur skala; altså ved at sætte *b* for *c*:

Øvelse 22: Benyt "opskrifterne" på de forskellige kirketonearter på forrige side til på noder at skrive alle kirketonearterne med *c* som grundtone. Altså C-dorisk, C-frygisk osv.

Øvelse 23: Syng sangen "Scarborough Fair" (WH I s. 274). Hvilken toneart ser det umiddelbart ud til at sangen står i, når man betragter de faste fortegn og melodiens grundtone?

Undersøg nøje det tonemateriale melodien benytter, og find ud af hvilken kirketoneart det er, der er anvendt.

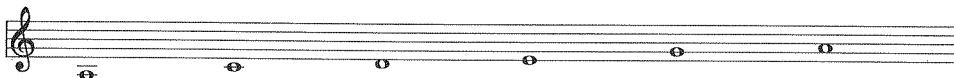
Pentatone skalaer

En *pentaton* skala er en skala med 5 toner. Der er to pentatone skalaer, der bruges meget i rytmisk musik: Dur-pentaton og mol-pentaton. Det, der kendetegner de pentatone skalaer, er, at de er uden halvtone trin.

En **dur-pentaton** skala består af en dur-skalas 1., 2., 3., 5. og 6. trin. Her er vist en dur-pentaton skala med *c* som grundtone:

En **mol-pentaton** skala består af 1., 3., 4., 5. og 7. trin i en ren mol-skala. Her er vist en mol-pentaton skala med *a* som grundtone:

Bemærk at C-dur-pentaton og a-mol-pentaton benytter det samme tonemateriale, ligesom parallel-tonearterne C-dur og a-mol gør.

Øvelse 24: Skriv en Es-dur pentaton skala og en c-mol pentaton skala på noder.

Øvelse 25: Syng sangen "I shot the sheriff" (WH II s. 453). Med undtagelse af de sidste 8 takter benytter melodien en pentaton skala. Hvilken pentaton skala er det?

Øvelse 26: Syng sangen "Mercy, Mercy, Mercy" (WH II s. 410). I de første 8 takter og i de sidste 5 takter (volterne) benytter melodien en pentaton skala. Hvilken pentaton skala er det?

I de 7 resterende takter midt i sangen benyttes nogle flere toner end de 5 i den pentatone skala. Hvilken skala indeholder alle melodiens toner?

Blues-skalaer

I blues og blues-inspireret musik forekommer ofte såkaldte **blå toner**. De blå toner kan opfattes som nogle skalatrin i durskalaen, som er sænket ca. en halv tone. Det er især skalaens 3., 5. og 7. trin, der sænkes - man siger, at de intoneres "blåt". Det er ikke usædvanligt, at både de sænkede og de rene skalatrin forekommer i samme melodi.

Hvis vi føjer alle de blå toner til en dur-skala får vi en skala, som vi kan kalde en **udvidet blues-skala**. Her er vist en udvidet blues-skala med **c** som grundtone:

Bemærk at den udvidede blues-skala hverken kan siges at være mol eller dur, idet den indeholder toner fra *begge* disse skalaer.

Det er dog sjældent, at en melodi benytter *alle* tonerne i den udvidede blues-skala. Det vil som regel være et udsnit af skalaen, der benyttes. F.eks. et pentatont udsnit suppleret med en eller flere af de blå toner. Der findes derfor mange forskellige blues-skalaer, og man må i hver enkelt tilfælde gøre rede for tonematerialet: Hvad er det skalamæssige udgangspunkt og hvilke (blå) toner er tilføjet. Her er nogle eksempler på almindeligt brugte blues-skalaer:

Mol-pentaton med tilføjet blå kvint: (Denne skala betegnes ofte som Blues-skalaen)

Dur-pentaton med tilføjet blå terts:

Dur- og mol-pentaton kombineret:

Øvelse 27: Syng sangene "Tuxedo Junction" (WH I s. 428), "Rock around the clock" (WH I s. 434) og "Fever" (WH II s. 412). Gør rede for tonematerialet i melodierne og skriv den blues-skala hver af sangene benytter.

Kromatisk skala og heltone-skala

En **kromatisk skala** består af lutter halvtone-trin. Da alle trin er ens, danner de ikke et mønster, og en kromatisk skala har derfor ikke nogen grundtone. Det er derfor helt tilfældigt, at det her viste eksempel på en kromatisk skala starter på tonen **c**.

De sorte tangenter er her noteret med kryds'er. De kunne lige så godt være noteret med b'er, hvilket som regel er mest praktisk i nedadgående bevægelser.

Det er ikke mange melodier, der benytter en kromatisk skala som udgangspunkt, men det er ikke usædvanligt at der er *kromatisk bevægelse* i en melodi. Herved forstår man, at et stykke af melodien benytter et udsnit af den kromatiske skala.

Øvelse 28: Syng sangen "Do you know what it means to miss New Orleans" (WH II s. 388). Find de steder i melodien, hvor der er kromatisk bevægelse.

En **heltone-skala** består udelukkende af heltonetrin. Ligesom den kromatiske skala har den ikke nogen grundtone, da alle tonetrinnene er ens og derfor ikke danner et mønster. En heltone-skala består så at sige af hver anden tone i den kromatiske skala, og der kan derfor dannes to forskellige heltone-skalaer:

Det er også her helt tilfældigt, at skalaerne starter på hhv. **c** og **des**, og det er ligeledes underordnet, om de sorte tangenter noteres med krydser eller b'er.

Prøv at spille en heltoneskala. Den opleves underligt retningsløs. Dette kan naturligvis udnyttes af komponister og musikere til at skabe et helt særligt musikalsk udtryk.